

כשליילית משבשת את משחק השחמט עם אשמדאי: הדמוני ב'מעשה ירושלמי' ליעקב שבתאי

אופיר ממן

המעשייה הימי בניימית 'מעשה ירושלמי' מגוללת את עוונותיו של דיהון בן שלמון, תלמיד חכם, שנוסף על היותו מפר שבועות סדרתי – בראשן שבועה לאביו שלא לצאת אל הים – נשא לאישה את לילית בת אשמדאי. מאמר זה מתחקה אחר מלאכת עיבוד המעשייה למחזה בידי יעקב שבתאי. לטענת המחבר שבתאי מצא בסיפורו של דיהון, שמשוקעת בו דמונולוגיה יהודית, הד חזק להווייה הבעייתית שלו ושל בני דורו, כשהמחזה שכתב קשור קשור הדוק לפרוזה שלו.

ראשיתו של המאמר, בפענוח החלפת בת אשמדאי בלילית כאמצעי להנכיח את התשוקה המובלעת בסיפור הימי-בניימי ולעמת את היצרי מול הנורמטייווי. המשכו, בהצגת הדרך שבה כוחה ההרסני של לילית עובר תהליכים של ריסון כסממנים ניהיליסטיים אחרים ששבתאי טמן במחזה, שמקורם במחקריו של גרשם שלום אודות השבתאות הקיצונית ובטקסט התנ"כי, וזאת, כחלק ממגמה כללית של יצירת מבנים מורכבים ומשוכללים של סדר ואי סדר במחזה, שמשטטים את המחיצה שבין עולם האדם ובין העולם השדי, ומשקפים בד בבד את שקיעתו והידרדרותו של הגיבור כבפרוזה של שבתאי. אחריתו בהעלאת הטענה ששבתאי, כמשוררים שקדמו לו, הציג את לילית כהסחה כאוטית, הרסנית ומשחיתה במסלול חייו של הגבר – פריזמה גברית מובהקת, המשתקפת בהירות במשחק השחמט במחזה. אך שלא כקודמיו, לא פעל שבתאי בעידן בינוי האומה, ומחזהו משקף בדרכים שונות תחושה של היעדר סדר מוגדר, או סדר כלשהו, שירסן את הדחפים הגבריים.

ABSTRACT

WHEN LILITH DISRUPTS THE CHESS GAME WITH ASHMEDAI:
THE DEMONIC IN YAAKOV SHABTAI'S 'MA'ASE YERUSHALMI'

Ofir Maman

On his deathbed a rich merchant made his son swear to him that he would not sail the seas. The son defies his father's last will, and his journey ends when he encounters a big storm, which sends him to the land of the demons. There he marries the daughter of Ashmedai. She ends up killing him after he breaks his oath to her. In 1969 Yaakov Shabtai started working on a stage adaptation of this medieval tale, giving his play the name of the Hebrew story it was derived from: 'Ma'ase Yerushalmi' (A Jerusalem Story). This article examines Shabtai's adaptation strategy and what drew him to this specific story, permeated by Jewish demonology. The article begins by decoding the replacement of Ashmedai's daughter by Lilith as Shabtai's way of giving presence to the concealed passion in the medieval story and to confront instincts with norms. The article continues by showing how Shabtai restrains Lilith's destructive power (illustrated by her disruption of the chess game in the play) as he does to other nihilistic characteristics that he embeds in the play, which he found in Gershom Scholem's studies of radical Sabbateanism and the biblical text. This is part of the general orientation of the play, which creates complex and elaborate structures of order and disorder, blurring the separation between the demonic and human worlds. Additionally, this article argues that in using 'Ma'ase Yerushalmi' Shabtai found an echo of the problematic experience of his generation. This play is closely tied to his prose and addresses the society's loss of direction and inspiring ideals.